

1.01
Prejeto 13. 12. 2007

UDK 343.54:343.819.5"1945"

Silvija Kavčič*

Spominjanje na spolno nasilje ob koncu druge svetovne vojne

IZVLEČEK

Spolno nasilje med vojaškimi spopadi in v povezavi z njimi ni novodobni pojav, saj o tovrstnem početju pričajo že antična dokazila in tudi druga svetovna vojna ni bila nobena izjema. Posilstva, ki so jih nad Nemkami storili vojaki Rdeče armade, so po desetletjih molka in dolgoletnem neupoštevanju obravnavana iz različnih zornih kotov. Daleč manj znano pa je dejstvo, da so bile med žrtvami spolnega nasilja zavezniških vojakov tudi nekdanje taboriščnice, in sicer različnih narodnosti. Na podlagi spominov slovenskih nekdanjih jetnic ženskega koncentracijskega taborišča Ravensbrück bom v tem prispevku raziskala, kako se te spominjajo na doživetje spolno nasilje.

Ključne besede: 2. svetovna vojna, konec vojne, Nemčija, koncentracijska taborišča, nasilje, spolno nasilje, Rdeča armada

ABSTRACT

RECOLLECTIONS OF SEXUAL VIOLENCE AT THE END OF WORLD WAR II

Sexual violence during armed conflicts and in relation to such conflicts is not a new phenomenon, since this kind of behaviour has already been demonstrated by antique evidence, and World War II was no exception. The raping of German women committed by the soldiers of the Red Army has been explored from various angles after decades of silence and disregard. However, the fact that women of various nations who had been imprisoned in concentration camps were among the victims of sexual violence perpetrated by the Allied soldiers is far less known. In this contribution I will explore the recollections of sexual violence of the former prisoners of Ravensbrück, the concentration camp for women.

Key words: World War II, the end of the war, Germany, concentration camps, violence, sexual violence, Red Army

Spolno nasilje med vojaškimi spopadi in v povezavi z njimi ni novodobni pojav, saj o tovrstnem početju pričajo že antična dokazila.¹ Tudi druga svetovna vojna ni bila nobena izjema v tem pogledu: najprej so ženske v zasedenih deželah posiljevali vojaki Wehrmachta,² od marca 1944, ko je Rdeča armada potiskala nemško vojsko

* Dr., Gotherstr. 5, DE-10823 Berlin; e-mail: silvija.kavcic@wcb.de

¹ Temeljno delo o tej tematiki je še vedno študija Susan Brownmiller: *Gegen unseren Willen. Vergewaltigung und Männerschaft*. Frankfurt am Main 1987.

² Več o tem glej Birgit Beck: *Wehrmacht und sexuelle Gewalt. Sexualverbrechen vor deutschen Militärgerichten 1939-1945*. Paderborn 2004.

čedalje bolj v zaledje, pa se je spolno nasilje dogajalo na vsem območju prodiranja sovjetskih vojakov. Jeseni 1944 so bile žrtve posilstev rdečearmejcev tudi ženske v Jugoslaviji. Josip Broz Tito, Milovan Đilas, Edvard Kardelj in Aleksander Ranković so se nad spolnim nasiljem in pogostim plenjenjem v severovzhodni Jugoslaviji pritožili vodji sovjetske misije, generalu Korneevu; vzgib njihove pritožbe je bila skrb za verodostojnost idealizirane javne podobe komunistov in Rdeče armade.³ General se je na domnevna dejanja razžalitve, ki naj bi jih storila Rdeča armada, odzval z ostrim protestom.⁴ Pozimi 1944/45 je jugoslovanska delegacija odpotovala v Moskvo in na eni od večernih prireditev je Stalin načel to temo ter Đilasu glasno oporekal, češ: "Ali ne more razumeti, da si vojak, ki se prebije skozi kilometrsko pot krvi in ognja in smrti, zaželi ženske ali pa izmakniti kakšno malenkost?"⁵

Med osvobajanjem vzhodnega dela Nemčije, bitkami za Berlin ter v sovjetski zasedbeni coni so se posilstva dogajala množično vse do leta 1947.⁶ Med drugim so jih poskušali razložiti kot odziv na vedenje nemških vojakov med napadom na Sovjetsko zvezo.⁷ General Nikolaj E. Besarin, sovjetski poveljnik enot za osvoboditev Berlina, je v prvih dneh po kapitulaciji nacistične Nemčije povzel:

*"V vsem svojem življenju nisem videl česa takega, kar so počeli nemški oficirji in vojaki, ko so se kot zverine znašali nad miroljubnim prebivalstvom [Rusije]. Vsa sedanja razdejavanja v Nemčiji so le malenkosti v primerjavi s tedanjim nemškim ravnanjem."*⁸

Posilstva, ki so jih nad Nemkami storili vojaki Rdeče armade, so po desetletjih molka in dolgoletnem neupoštevanju obravnavana iz različnih zornih kotov. Izsledki teh raziskav so javno dostopni.⁹ Daleč manj znano pa je dejstvo, da so bile med žrtvami spolnega nasilja zavezniških vojakov tudi nekdanje taboriščnice, in sicer različnih narodnosti.¹⁰ Tu ne vzdrži razlagalni vzorec o povračilu in maščevanju, kajti taboriščnice niso bile podpornice nacističnega režima, marveč njegove

³ Tudi na Madžarskem se je vodja komunistične partije Mátyás Rákosi soočal z nesprejemljivim vedenjem vojakov Rdeče armade, ki je pomenilo slabo reklamo za Partijo. Več o tem glej Andrea Pető: Stimmen des Schweigens. Erinnerungen an Vergewaltigungen in den Hauptstädten des 'ersten Opfers' (Wien) und des 'letzten Verbündeten' (Budapest) 1945. V: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1999, št. 10, str. 904.

⁴ Milovan Đilas: Gespräche mit Stalin. Frankfurt am Main 1962, str. 113-114.

⁵ Prav tam, str. 123.

⁶ Na podlagi aktualnih izsledkov raziskav je bilo do leta 1947 v sovjetski zasedbeni coni dva milijona žensk in deklet žrtev posilstev. Glej Christine Eifler: Krieg-Gewalt-Geschlecht. V: Krieg, Geschlecht, Traumatisierung, Frankfurt am Main 1999, str. 91.

⁷ O drugih utemeljitvenih iztočnicah glej Norman M. Naimark: Die Russen in Deutschland. Die sowjetische Besatzungszone 1945 bis 1949. Berlin 1997, str. 136 sl.

⁸ Nav. po Naimark, Die Russen in Deutschland, str. 139. Že januarja 1942 je zunanji minister Molotov v enem od svojih uradnih pisem opozoril na vedenje Wehrmachta med bojnimi napadi na Sovjetsko zvezo. Glej Brownmiller, Gegen unseren Willen, str. 60.

⁹ Atina Grossman: Eine Frage des Schweigens? Die Vergewaltigungen deutscher Frauen durch die Besatzungssoldaten. V: Sowi, 1994, št. 2, str. 109-119; Helge Sander, Barbara Johr (ur.): BeFreier und Befreite. Krieg, Vergewaltigungen, Kinder. München 1992; Ingrid Schmidt Harzbach: Das Vergewaltigungssyndrom. Massenvergewaltigungen im April und Mai in Berlin. V: Irene Bandhauer Schöffmann, Ela Hornung, Wiederaufbau weiblich. Prispelki s posveta Frauen in der österreichischen und deutschen Nachkriegszeit, Wien, Salzburg 1992, str. 181-198; Erika M. Hoerning: Frauen als Kriegsbeute. Der Zwei-Fronten-Krieg. Beispiele aus Berlin. V: Lutz Niethammer, Alexander von Plato, "Wir kriegen jetzt andere Zeiten." Auf der Suche nach der Erfahrung des Volkes in nachfaschistischen Ländern, Bonn 1985, str. 327-344; Anonyma (anonimna avtorica): Eine Frau in Berlin. Tagebuchaufzeichnungen vom 20. April und 22. Juni 1945, Frankfurt am Main 2003.

¹⁰ Storitci posilstev so bili tudi vojaki ameriške in britanske vojske, četudi je doslej na razpolago manj virov o teh njihovih dejanjih. Glej Brownmiller, Gegen unseren Willen, str. 78 sl.

nasprotnice in predvsem žrtve. Razlago o zavezniškem spolnem nasilju nad njimi se zato poskuša povrniti k posplošeni sodbi, da pripadniki zmagovalne sile skoraj vedno posiljujejo oziroma da so posilstva sestavni del vojn in so torej popolnoma neodvisna od narodnosti ali politične pripadnosti žrtev.¹¹

Posilstvo je vselej travmatična izkušnja. Nekdanje taboriščnice so jo doživele, ko so prestale že skrajne duševne in telesne napore v koncentracijskem taborišču. To je še en dejavnik, ki dodatno zaplete te dogodke. Tretji vidik pa se je izrazil zlasti pri političnih jetnicah, kajti storilci nasilnih spolnih dejanj so bili pravzaprav njihovi osvoboditelji in politični somišljeniki, oziroma bi to vsaj morali biti. Njihova nasilna dejanja so te jetnice dojemale kot dodatno nasprotje svojim političnim prepričanjem, kajti prav politična prepričanja so bila po eni strani vzrok za njihovo aretacijo in deportacijo v taborišče, po drugi strani pa so jim pomagala prestatati jetništvo.¹² Na podlagi spominov slovenskih jetnic ženskega koncentracijskega taborišča Ravensbrück¹³ v tem prispevku predstavljam, kako je opisana težka izhodiščna situacija zaznamovala njihovo spominjanje. Kjer bo mogoče, njihove spomine primerjam z izpovedmi drugih žensk, ki so v tistem času doživele podobne izkušnje.

Srečanja z vojaki Rdeče armade

Med 26. in 28. aprilom 1945 je esesovsko vodstvo taborišča Ravensbrück na ukaz državnega vodje SS Heinricha Himmlerja začelo z izpraznitvijo taborišča ter nagnalo jetnice na pogosto smrtno nevaren evakuacijski marš. V taborišču je ostalo okoli 2000 jetnic, večinoma bolnic in "nesposobnih pohoda". Kmalu, 30. aprila 1945, je taborišče osvobodil 492. zaščitni polk, del 49. armade 2. beloruske fronte, ki je prodiral od Odre proti Elbi.¹⁴ Jetnice so ob osvoboditvi občutile izjemno veselje in olajšanje, saj so preživele, vendar se je njihova radost že dva dni pozneje preobrnila v strah in zagrenjenost. Češka jetnica Vera Hozáková se spominja:

"Vojaki so ponoči vdrli k Jugoslovankam, ki so delale v skladiščih.¹⁵ Dekleta so jokala, vendar so razumela, da so to bili moški, ki jih je zaznamovala vojna."¹⁶

¹¹ Raziskave Ruth Seifert sicer ne zajemajo tematike spolnega nasilja nad taboriščnicami, vendar avtorica prepričljivo pokaže, da bi morali upoštevati vzročno večplastnost pojava "medvojnih posilstev". Poleg tega na strukturni ravni dokaže več skupnih lastnosti med posilstvi in mučenjem kot pa med posilstvi in vojnimi dejanji. Tako pri mučenju kot pri posilstvih so žrtve utišane. Glej Ruth Seifert: *Der weibliche Körper als Symbol und Zeichen. Geschlechtsspezifische Gewalt und die kulturelle Konstruktion des Krieges. V: Gewalt im Krieg. Ausübung, Erfahrung und Verweigerung von Gewalt in Kriegen des 20. Jahrhunderts.* Münster 1996, str. 19 in 30.

¹² Margarete Buber Neumann se spominja, da so jo komunistične jetnice v koncentracijskem taborišču Ravensbrück obtožile, da je trockistka, in jo zato izločile iz mnogih povezav. Niso mogle verjeti v njeno pripoved o jetništvu, ki ga je preživela v Sovjetski zvezi. Glej Margarete Buber Neumann: *Als Gefangene bei Stalin und Hitler. Eine Welt im Dunkel.* München 2002 [prva izdaja 1949], str. 271.

¹³ Med letoma 1998 in 2001 sem z nekdanjimi taboriščnicami opravila intervjuje v obliki pripovedi življenjskih zgodb. To gradivo je bilo osnova moje disertacije *Überleben und Erinnern. Slovenische Häftlinge im Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück*, ki je v knjižni obliki izšla v Berlinu leta 2007; slovenski prevod (*Preživele smo in spominjamo se. Slovenske jetnice v koncentracijskem taborišču Ravensbrück*) je v tisku.

¹⁴ Simone Erpel: *Zwischen Vernichtung und Befreiung. Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück in der letzten Kriegsphase.* Berlin 2005, str. 181, 184.

¹⁵ Verjetno gre za prevajalsko napako, kajti avtorica je tu najverjetneje mislila na nekdanje bivalne barake ter barake za preskrbo.

¹⁶ Vera Hozáková: *Und es war doch... To prece bylo...*, izd. spominsko središče Ravensbrück, Berlin 1995, str. 49. Glej tudi Erpel, *Zwischen Vernichtung und Befreiung*, str. 154.

Ta navedek, ki sicer le v obrisih oziroma posredno govori o posilstvu, ni edino tovrstno pričevanje. Tudi nekdanje nizozemske jetnice so poročale o spolnih napadih sovjetskih vojakov, in sicer da so se jim uspelo ubraniti, slišale pa so kričanje drugih žensk, ki jim to ni uspelo.¹⁷ Nekdanje slovenske jetnice o takih dogodkih ne pripovedujejo in niti niso vpisani v kanon nacionalnega spomina. Verjetno so bile preveč razočarane nad poniževalnimi dejanji težko pričakovanih osvoboditeljev in zmagovalcev nacizma, kajti tiste slovenske jetnice, ki so jih zaprli zaradi podpiranja Osvobodilne fronte, so negovale izjemno pozitiven odnos do Sovjetske zveze; vojakov Rdeče armade niso dojemale samo kot osvoboditelje, marveč tudi kot zaveznike; Sovjetska zveza je bila edini vzor za izgradnjo nove Jugoslavije, napad na Sovjetsko zvezo leta 1941 pa je bil signal za oboroženi boj proti okupatorjem, v katerem je padlo ogromno žrtev. In vendar tabu teme o zavezniških posilstvih nista razrahljala ne dejstvo, da se je jugoslovansko komunistično vodstvo pritožilo Stalinu nad spolnim nasiljem Rdeče armade, ne odmik od Sovjetske zveze leta 1948.

Soočamo se z več desetletnim tabuiziranjem tematike spolnega nasilja, s tabujem, ki še vedno ni presežen.¹⁸ Nekdanje taboriščnice so le redko spregovorile o teh bolečih in ponižujočih izkušnjah.¹⁹ Marsikatera se jim je približala le po ovinkih, denimo tako kot Vera Hozáková, namreč da so se ponižanja zgodila drugim, ne njej ali kateri od njenih sojetnic. Takšna oblika pristopanja k boleči temi je skupna za nekdanje taboriščnice ter avstrijske in madžarske žrtve spolnega nasilja med sovjetsko zasedbo.²⁰

Toda tudi tiste jetnice, ki so jih esesovci nagnali na evakuacijski marš smrti, so kmalu doživele podobne izkušnje. Esesovci so namreč iz strahu, da jih bodo zajeli rdečearmejci, pobegnili in jetnice prepustili same sebi.²¹ Že pred evakuacijo se je nekaj jetnic dogovorilo, s kom in kako bodo poskušale pobegniti s pohoda smrti ter se vrniti domov. Sestavile so skupine štirih do šestih žensk in si priskrbele civilna oblačila, ki so si jih nadele pod taboriščnimi, s katerih pa so postrgale z oljnatimi barvami narisani križ, prepoznavni znak jetnic in jetnikov koncentracijskih taborišč. Veliko jetnic je poskušalo že ob prvi priložnosti izkoristiti nepregledno množico bežečih oseb in se skriti v bližnjih gozdovih ter se s tem izogniti grožnji ustrelitve. Če jim je to uspelo, so poskušale najti pot domov skozi bombardirano Nemčijo. Druge pa so se raje zanesle na uradne repatriacijske ukrepe in postopke.²² Potovanje v manjših skupinah po razrušeni Nemčiji je bilo hitrejše, vendar nevarno, saj so bile ženske popolnoma odvisne od lastne iznajdljivosti, ogrožali so jih razpuščeni vojaki, niso imele zagotovljenih možnosti za prenočitev in za tako naporno pot so bile dejansko še vedno telesno prešibke.

Tiste ženske, ki so na vrnitev domov čakale v zbirnih taboriščih, so v težkih pogojih preživele še okoli dva meseca. Neredko so bile tudi v teh centrih izpo-

¹⁷ Glej Jolande Withuis: Die verlorene Unschuld des Gedächtnisses. Soziale Amnesie in Holland und sexuelle Gewalt im Zweiten Weltkrieg. V: Insa Eschebach, Sigrid Jacobeit, Silke Werk (ur.) Gedächtnis und Geschlecht. Deutungsmuster in Darstellungen des nationalsozialistischen Genozids. Frankfurt am Main 2002, str. 84.

¹⁸ Prav tam, str. 89-92.

¹⁹ Več o tem Naimark, Die Russen in Deutschland, str. 91 sl.

²⁰ Petö, "Stimmen des Schweigens", str. 909.

²¹ Pričevanje Vide Zavrl: V: FKL Žensko koncentracijsko taborišče Ravensbrück. Ljubljana 1971, str. 597.

²² Jerca Vodušek Starič: Prevzem oblasti 1944-1946. Ljubljana 1992, str. 233 sl.

stavljene spolnemu nadlegovanju.²³ V spominskih zapisih iz obdobja pred vrnitvijo v Slovenijo zasledimo tudi tale odlomek: "Slaba noč. Spali pri 20 Italijanih, strah pred drugimi."²⁴ Kdo so bili ti drugi, ki so jim vzbujali strah, na tem mestu ne izvemo. Morda so bili vojaki Rdeče armade ali drugih zavezniških vojaških enot. Ob branju takih zapisov vedno znova naletimo na solidarnost med nekdanjimi vojnimi ujetniki in nekdanjimi taboriščnicami, torej jih ženske niso občutile kot grožnjo spolnega nadlegovanja. V drugi notici beremo: "Anka ima kavalirja majorja, Vida pa kapetana."²⁵ To izjavo lahko razumemo tudi kot potrditev presoje, da je bilo bolje negovati poznanstvo le z enim moškim, upajoč na njegovo zaščito ob morebitnem nadlegovanju.²⁶

Le malokateri nekdanji taboriščnici je uspelo tako neposredno opisati grožnjo spolnega nasilja, kot je to zmogla Vlasta Čuk²⁷ v pripovedi o svoji vrnitvi domov. Skozi Nemčijo se je prebijala skupaj z materjo in sojetnicami:

*"Ponoči pa pridejo - 'oh, ta maladoja!' Madona, eden se je že ulegel k meni! Mama se je vrgla name in starejše so se me tudi držale. Potem pa je mami zagrozil, da jo bo zaklal, če me ne bo pustila, a se me je tako držala, da me niso. Potem so šli stran."*²⁸

Podobne prizore zasledimo v pričevanjih Dunajčank in Budimpeščank, ki so se prav tako povezovale v skupine (sosedje, sorodnice ali znanke), da bi se zaščitile in si bile v oporo v takih situacijah.²⁹ Toda tudi iz navedenega opisa z razdalje več kot petdesetih let po vojni opazimo, da je s spolnim nasiljem povezana travma tako tabuizirana, da intervjuvanka grožnje posilstva ne more neposredno izpovedati. Šele v nekakšni sklepni misli o obdobju, ki ga je preživela v Nemčiji, strne: "Zame bi bilo najhujše, če bi me posiljevali; ne vem, če bi prišla domov."³⁰ Iz tega stavka spoznamo, kakšno grozo je v ženskah vzbujala možnost posilstva.

V nasprotju z ostalimi Slovenkami, ki so preživele taborišče Ravensbrück, je Ana Pahič, ki je poleg tega prestala še jetništvo na Golem otoku, izčrpno in podrobno spregovorila tako o grožnjah spolnega nasilja vojakov kot tudi o svojih obrambnih strategijah. In vendar tudi ona ni uporabila besede "posilstvo". Jolande Withuis, ki je raziskovala spominjanje nizozemskih taboriščnic, je ugotovila, da so tiste jetnice, ki so bile tudi članice komunistične partije, spregovorile o svojih doživetjih spolnega nasilja ali spolnih groženj vojakov Rdeče armade šele, ko so uspele vzpostaviti distanco do partije,³¹ torej šele, ko se je spremenila njihova družbena identiteta.³² Podoben potek razberemo iz pričevanja Ane Pahič. Tudi ona je bila članica komunistične partije, a so jo leta 1949, v obdobju spora med Titom in Stalinom, aretirali in iz partije izključili. Ta prelom je tudi pri njej

²³ Pričevanje Erne Muser. V: FKL Žensko koncentracijsko taborišče Ravensbrück, str. 445 sl.

²⁴ Zapis o potovanju domov je iz zapuščine Mare Čepič (kopija v lasti avtorice prispevka), str. 5.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Ingrid Schmidt Harzbach, *Das Vergewaltigungssyndrom*, str. 189.

²⁷ Zaradi varstva osebnih podatkov sem imena nekdanjih taboriščnic, ki sem jih intervjuvala med letoma 1998 in 2001, anonimizirala.

²⁸ Intervju z Vlasto Čuk, str. 8 sl.

²⁹ Petö, *Stimmen des Schweigens*, str. 908.

³⁰ Intervju z Vlasto Čuk, str. 12.

³¹ Withuis, *Die verlorene Unschuld*, str. 80-87.

³² Prav tam, str. 77. Dober primer teze, da lahko sprememba družbene identitete omogoči tematizacijo drugih spominov, ki se sicer ne bi izrazili, so romani Jorgeja Sempruna, ki prikazujejo avtorjevo lastno spremembo pogleda na čas v koncentracijskem taborišču. Glej prav tam, str. 78-80.

pospešil izpoved spominov na nevarna srečanja s sovjetskimi vojaki oziroma sprožil drugačne pripovedi. Takoj na začetku svojega opisa o dogodkih med evakuacijskim maršem je povedala naslednje:

*"Smo rekly: 'Preveč prijazne ne smemo biti. Moški so moški!' Moški ne delajo tega iz dobrotljivosti, ampak zato, ker vedo, da imajo druge interese pri ženskah. Me smo to hitro ugotovile in se odločile, da gremo po svoji poti."*³³

To izjavo lahko razumemo kot opis zavedanja, da so Ana Pahič in njene sopotnice že na začetku poti skozi Nemčijo vedele, kaj bi se jim lahko zgodilo, če bi se obotavljale. To domnevo potrjuje tudi naslednja izjava: "Tja, v tisto njihovo postojanko, pa ne gremo, ker vemo, kaj bo potem zvečer, čeprav takrat še nismo imele izkušenj."³⁴

Tudi ta izjava ter dejstvo, da se je zavedanje nevarnosti spolnega nadlegovanja izkristaliziralo v vsakem intervjuju, ki sem ga opravila z nekdanjimi slovenskimi taboriščnicami, usmerjata na domnevo, da je bilo spolno nadlegovanje v tistem obdobju prej pravilo kot izjema, čeprav ni nobena intervjuvanka izjavila ali samo namignila, da je bila posiljena ali da se je to zgodilo kateri drugi, ki so jo poznale.³⁵ V naslednjem odlomku Ana Pahič pove razločneje:

*"[...] naenkrat zaslišimo na vratih - bum, bum, bum. Ključavnice so sicer bile, a jih je onesposobila že prva skupina vojakov. Nikamor več se nismo mogle zakleniti. In potem pride ruska patrulja treh moških, en Mongol in dva Rusa. Ta sta se povsem drugače obnašala. Rusi so bili spodobni, ampak eh, tudi oni so pričakovali svoje [...]."*³⁶ Razločevanje med negativnimi aziati in pozitivnimi Rusi, ki se v pripovedi Ane Pahič ves čas ponavlja, je značilno tudi za omenjene nizozemske nekdanje komunistke ter Nemke.³⁷ Pojasnjevalne vzorce razberemo na dveh ravneh:

Pri politično oziroma prosovjetsko opredeljenih ženskah naj bi razločevanje med "dobrimi Rusi" in "slabimi aziati" utrjevalo prepričanje, da se je z novo, drugačno družbeno ureditvijo razvil tudi "novi človek".

V ozadju spominov politično ne povsem opredeljenih žensk Norman Naimark, na primer, razbere vpliv rasističnih stereotipov, saj so prav Nemke prek nacistične propagande desetletja opozarjali na nevarnost roparskih "aziatskih hord", ki naj bi pretile Nemčiji z vdorom.³⁸

Po drugi strani pa je nekatere rasistične miselne vzorce opaziti tudi pri prosovjetsko opredeljenih ženskah. V pripovedih Ane Pahič in drugih intervjuvank, a tudi pri madžarskih in avstrijskih pričevalkah, izstopa še en vzorec: posilstva naj bi preprečil odrešitelj, nadrejeni oficir, ki se nenadoma pojavi:

*"[...] ukazal je: 'Mirno!' To je vojaško povelje - mirno. In tako je nastal mir. Tisti, ki nas je potem čuval, je bil pravzaprav komandant. Bil je, ne vem, neki pomemben komandant [...]."*³⁹

Tak pripovedni vzorec zasledimo tudi pri drugih ženskah in močno spominja na hollywoodske filme, v katerih pogosto nastopa pozitiven junak, ki se pojavi v

³³ Tretji intervju z Ano Pahič, str. 13.

³⁴ Prav tam, str. 16.

³⁵ Šele sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja so tudi nekdanje avstrijske taboriščnice začele pripovedovati o spolnem nasilju sovjetskih vojakov, da so jim ti grozili z orožjem in jih zlorabili. Glej Erpel, Zwischen Vernichtung und Befreiung, str. 193 sl., opombi 70, 71.

³⁶ Intervju z Ano Pahič, str. 18.

³⁷ Withuis, Die verlorene Unschuld, str. 85; Naimark, Russen in Deutschland, str. 98 in 142.

³⁸ Naimark, Russen in Deutschland, str. 142.

³⁹ Intervju z Ano Pahič.

na videz brezizhodnih situacijah.⁴⁰ Tudi ta vzorec je ženskam omogočil vzpostaviti razdaljo, s katere so lahko spregovorile o travmatičnih dogodkih. Najverjetneje so potrebovale pozitiven zasuk, da so se doživetjem spolnega nasilja sploh zmogle približati. Toda zlasti ta način je omogočil tudi nadaljnje zastiranje podatka, ali so bile žrtev posilstva ali ne.⁴¹

Ana Pahič je pripovedovala tudi o strategijah, s katerimi je pred posilstvom poskušala obvarovati sebe in svoje sopotnice. Vojakom je na primer poskušala dopovedati, da so one kot Jugoslovanke njihove zaveznice in da jih zato ne smejo zlorabljeni. Podrobno je opisala enega od dialogov, ko je vojakom pokazala pismo iz Slovenije, ki ga je prejela v taborišču. Pokazala jim ga je kot dokazilo svojega statusa zaveznice. To je bila ena od obrambnih strategij, ki je preostala nekdanjim jugoslovanskim jetnicam, vendar iz pripovedi ne izvemo, ali je bila uspešna.⁴²

Naslednja metoda obrambe in izogibanja spolnemu nadlegovanju je bila nošnja hlač.⁴³ Tudi druge ženske so izbrale takšno pot. Andrea Petö v svoji študiji navaja izjavo Budimpeščanke: "Veliko žensk je letalo okoli v brezobličnih hlačah (slišala sem, da ruski vojaki tega niso mogli prenašati)."⁴⁴ Poleg tega so ženske poskušale delovati starejše ali pa so hlinile bolezen. Toda učinkovitost teh strategij izpodbijajo pričevanja, da so ženske posiljevali ne glede na starost in da so bile ženske v moških oblačilih izpostavljene nevarnosti, da bi jih imeli za dezerterje.⁴⁵

Sklep

Elie Wiesel je leta 1975 takole povedal o sporočljivosti travmatičnih taboriščnih izkušenj: "Vsak, ki tega ni doživel, ne bo nikoli vedel, kako je bilo; vsi, ki vedo, kako je bilo, tega ne bodo nikoli povedali - ne zares, ne vsega."⁴⁶ Podobno je mogoče ugotoviti tudi za navedene pripovedi nekdanjih taboriščnic. Soočenja z zavezniškimi vojaki takoj po vojni so za jetnice pomenila dodatno travmatično izkušnjo. V raziskavah travm je povezava taboriščnih in povojnih travmatičnih izkušenj opredeljena tudi kot "sekvenčno travmatiziranje".⁴⁷ Poleg tega so morale žrtve svoja doživetja uskladiti z lastnim svetovnim nazorom v takrat polariziranem svetu. To je še en vidik, ki ga je treba upoštevati pri razumevanju spominjanja žensk na spolno nasilje ob koncu vojne.

Vse pričevalke so vedele za nevarnost posilstev, vse so poznale kakšno žensko, ki se ji je to zgodilo, toda nobena ni mogla ali ni hotela spregovoriti o posilstvu, ki ga je sama doživela ali izkusila. Strategija izmikanja jim je omogočila, da so se tej temi sploh približale. Zaradi tega ne preseneča, da tak način spominjanja ne pove

⁴⁰ Petö, *Stimmen des Schweigens*, str. 911.

⁴¹ Po Naimarku je bilo vsekakor mogoče opaziti razliko med oficirji in navadnimi vojaki Rdeče armade, vendar so nadrejeni le redko zaustavili nedostojno ravnanje vojakov. Glej Naimark, *Russen in Deutschland*, str. 143 sl.

⁴² Intervju z Ano Pahič.

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Petö, *Stimmen des Schweigens*, str. 908.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Navedeno po Ilse Grubrich Simitis: *Extremtraumatisierung als kumulatives Trauma. Psychoanalytische Studien über seelische Nachwirkungen der Konzentrationslagerhaft bei Überlebenden und ihren Kindern*. V: *Psyche. Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen*, 1979, št. 11, str. 991.

⁴⁷ Več o tem glej Ilka Lennertz: *Tauma-Modelle in Psychoanalyse und klinischer Psychologie*; dostopno na: http://www.traumaresearch.net/fr_special2006.htm (zadnji dostop 25. 8. 2006), str. 10sl.

ničesar o pogostnosti posilstev in storilcih. O dejanski razsežnosti nevarnosti posilstva lahko le ugibamo. Posredno pripovedovanje napeljuje na travmatizacijo in ni značilno samo za krog nekdanjih taboriščnic, kajti o tovrstnih izkušnjah so na podoben način spregovorile tudi ženske iz drugih družbenih kontekstov. Posiljevalci so bili *drugi* moški, ki niso ustrezali pozitivni podobi ruskih osvoboditeljev, in tudi posiljene so bile *druge*, ne pričevalke. Če so že izkusile resno grožnjo, jih je iz te situacije rešil ali ruski oficir ali zdravnik. Poleg tega se je marsikatera nasprotnica nacizma bala, da bi z obravnavo dejanj spolnega nasilja sovjetskih vojakov v začetku hladne vojne pripomogla političnim nasprotnikom pri argumentih proti Sovjetski zvezi. Marsikatera od navedenih žensk se je morala najprej distancirati od svojih nekdanjih prepričanj; šele po tej razbremenitvi je bila pripravljena pripovedovati.

Dodaten razlog, da so ženske tako vztrajno molčale o tem segmentu povojnega obdobja, pa je družbeno tabuiziranje tematike spolnega nasilja, a tudi tedaj uveljavljeno prepričanje, da naj bi bile ženske celó same "sokrive". K odstranjanju te tematike je zagotovo pripomoglo tudi žensko gibanje, ki je bilo v sedemdesetih in osemdesetih letih zelo dejavno in navzoče v medijih ter si je vztrajno prizadevalo seznaniti javnost z nasiljem nad ženskami. In ko so v devetdesetih letih Nemke spregovorile o svojih izkušnjah z vojaki Rdeče armade, so morda k besedi pritegnile tudi nekdanje taboriščnice.

Iz nemščine prevedla Tanja Velagić

Silvija Kavčič

RECOLLECTIONS OF SEXUAL VIOLENCE AT THE END OF WORLD WAR II

S u m m a r y

Sexual violence during armed conflicts and in relation to such conflicts is not a new phenomenon, since this kind of behaviour has already been demonstrated by antique evidence, and World War II was no exception. The raping of German women committed by the soldiers of the Red Army has been explored from various angles after decades of silence and disregard. However, the fact that women of various nations who had been imprisoned in concentration camps were among the victims of sexual violence perpetrated by the Allied soldiers is far less known. The explanatory pattern of retaliation and revenge does not hold true in this case, since the prisoners of these camps were not supporters of the Nazi regime - they were its opponents and victims. Therefore the explanation of sexual violence, committed against these women by Allies, involves the generalised opinion that the members of victorious armies almost always rape, that raping is an integral component of war, and that thus raping takes place regardless of nationality or political allegiance of the victims.

Rape is always a traumatic experience. The former prisoners had to endure it after they had already undergone extreme psychological and physical stress in the concentration camp. This is another factor, additionally complicating these events. The third aspect came to light especially with political prisoners, since the perpetrators of acts of sexual violence were actually their liberators or political allies - or at least, they should have been that. Their violence was taken by these prisoners as an additional argument against their political opinions, since these very opinions were on one hand the reason for their arrest and deportation into the concentration camp, while on the other hand they also helped them to endure the imprisonment.

In the following contribution I will present how this difficult situation changed the recollections of the former prisoners of Ravensbrück, the concentration camp for women, by looking at their memories of sexual violence. Where possible, I compared their recollections with the stories of other women who had undergone similar experiences in that time.